

- °1971.Gb Zur strukturellen Analyse sprachlicher Kunstwerke. In: *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven*, hg. von Jens IHWE, Frankfurt, Athenäum, II, 527—541. (Reelaborated partial German version of 1967.Ea.) [F31]
- 1971.Gc Transformationsgrammatiken und die grammatische Beschreibung der Texte. *Linguistische Berichte* 14, 17—33. (Cf. also 1978.Gd.) [F1]
- 1971.Gd *Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie. Grundfragen und Konzeptionen*. Frankfurt, Athenäum. [F1]
- 1971.Ge *Beiträge zu einer ko-textuellen Texttheorie*. Akademisk Avhandling, Surte/Schweden, GOTAB. [F1]
0. Einleitung
1. = Republication of 1971.Gb
2. = Republication of 1971.Ga
3. = Chapter IV.2 von 1971.Gd
4. = Chapter IV.3 von 1971.Gd
- van DIJK, Teun A.—Jens IHWE—János S. PETŐFI—Hannes RIESER:
1971.Ga Textgrammatische Grundlagen für eine Theorie narrativer Strukturen, *Linguistische Berichte* 16, 1—38. [F2]

***

PETŐFI S. János:

- 1991.Ha/Ea *A humán kommunikáció szemiotikai elmélete felé (Szövegnyelvészet — Szemiotikai textológia)/Towards a Semiotic Theory of the Human Communication (Text Linguistics — Semiotic Textology)*. <Kétnyelvű kiadás>. Szeged, a szerző magánkiadása.
- 1991.Hu1 Utam a szemiotikai szövegtanhoz 1. 1961—1966. A matematikai-nyelvészeti orientáció időszaka. In: *Könyv Papp Ferencnek*, szerk. HUNYADI László et alii, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 385—392.
- 1993.Hu2 Utam a szemiotikai szövegtanhoz 2. 1967—1969. A nyelvi műalkotások egy nyelvészeti megalapozottságú strukturális interpretációelméletének körvonalazása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, szerk. PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László, Szeged, JGYTF Kiadó, 205—218.
- 1994.Hb *A jelentés értelmezéséről és vizsgálatáról. A mondatsemiotikától a szövegsemiotikáig (Tanulmányok)*. Párizs—Bécs—Budapest, Magyar Műhely.
- 1994.Hu12—13 Utam a szemiotikai szövegtanhoz 12. 1988—1989. A multimediális irányultság kezdeti időszaka; 13. 1990—1991. A szemiotikai textológia koncepciójának végleges kialakítása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*, szerk. PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László. Szeged, JGYTF Kiadó, 157—174.

Nyelvészet (szövegtan) az oktatás folyamatában (Egy kiadványsorozat margójára)

(1) Idestova jó másfél évtizeddel ezelőtt indult útjára a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Nyelvi Intézetében a *Nyelvpedagógiai Írások* című kiadványsorozat. Megszületésének az intézet akkori igazgatója, Kovács Ferenc és a nyugati nyelvek (az elnevezés az akkori szerkezeti felépítés szerint az angol, német, francia és spanyol nyelvet foglalta magában) tanszékének vezetője, Fülei-Szántó Endre bábáskodott, s őket segítette az alkalmazott nyelvészeti és módszertani, valamint az orosz tanszék munkaközössége. A kiadványsorozat szerkesztőségének, melynek vezetését a nyolcvanas évek közepétől Magyar Miklós vette át, majd őt követte Bakonyi István, az volt a célja, hogy az évenkénti nemzetközi tudományos ülésszakok szervezésével lehetőséget biztosítson a Nyelvi Intézet munkatársi gárdájának tudományos tevékenysége bemutatására, s ezáltal népszerűsítse hazai és nemzetközi viszonylatban is az intézetnek a hetvenes-nyolcvanas

évek fordulójától egyre eredményesebbé váló oktatói és tudományos tevékenységét. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a nyolcvanas évek második fele óta a *Nyelvpedagógiai Írások*on kívül *Lingua* címen angol, német, francia, spanyol és orosz nyelven külön sorozatban jelennek meg a felsorolt nyelveken elhangzott előadások hazai és külföldi kollégák tollából.

(2) *A Nyelvpedagógiai Írások*nak (a továbbiakban: NyPÍ) 1978 és 1992 között 13 száma jelent meg. Nem kívánom felsorolni az egyes számok tematikáját, csupán azokra az előadásokra (tanulmányokra) hivatkozom, amelyek tárgyuknál fogva a szövegtan körébe vágnak, vagy kapcsolódnak a szövegtanhoz.

A kommunikációelmélet térhódítása óta mind a kutatókban, mind az oktatókban egyre nyilvánvalóbbá vált az a tény, hogy a beszéd teljes és viszonylag befejezett megnyilatkozást kifejező egysége nem a mondat (parole jelentésben), hanem a szöveg; a mondat parole jelentésében csupán egyedi esete, különleges változata a szövegnek. Ennek a felismerésnek a jelentősége a közép- és felsőfokú oktatásban abban nyilvánult meg, hogy az ún. mondatközpontú szemléletet fokozatosan kezdte fölváltani a szövegek központú szemlélet. Az NyPÍ eddig megjelent számaiban csakúgy, mint a *Lingua*éiban több tanulmány foglalkozik a szövegtan különböző aspektusaival. Már itt szeretném felhívni a szakemberek figyelmét, hogy a szövegtan fogalmát meglehetősen tágan értelmezem, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy minden olyan nyelvi megnyilatkozást, ami akár a hagyományos, akár az újabb szemléletű, a hatvanas évek második fele óta kibontakozott szövegvizsgálati kutatások körén belül mozog, a szövegtan körébe vágó témának tekintem. E felfogás szerint a szövegtan kutatói az illetékesek a nyelvészeti központú műelemzésekben, a stilisztikai és a retorikai vizsgálódásokban csakúgy, mint a szak- vagy műfordítás azon vonatkozásaiban, amelyek szorosan kapcsolódnak a szövegtanhoz, nem is beszélve a par excellence szövegnyelvészet különböző területeiről. Erre a felfogásra a nemzetközi és a magyar szakirodalomban meghonosodott szemlélet jogosít fel, hiszen a kutatás gyakorlata igazolta, hogy például — a stilisztika és a szövegtan kapcsolatáról szólva — „a stílus a szövegalkotás módozata” (Szabó Zoltán: *Szövegnyelvészet és stilisztika*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988. 64). Hogy a műelemzés és a stilisztikai vizsgálódás mennyire a szövegtanba tartozó jelenség, arra magyar vonatkozásban is igen jó példákat idézhetünk. Elég, ha utalunk Petőfi S. János, Szabó Zoltán, Cs. Gyimesi Éva, Thomka Beáta, Bernát Árpád, Csúri Károly, Kanyó Zoltán és mások tevékenységére. De a hermeneutika, az értelmezéstan tudománya nyújtotta lehetőségek sem mellékes jelenségek a szövegtan szempontjából. Mindezek a megjegyzések tehát arra utalnak, hogy a korszerű szövegtan elmélete és gyakorlata meglehetősen széles területet felölelő — mondhatnám — integráló tudománnyá nőtte ki magát.

(3) Ha időrendi sorrendben tekintjük át az NyPÍ eddig megjelent kötetait, akkor témánk — a szövegtan — szempontjából először minden bizonnyal a 3-as számot kell szemügyre vennünk. Ugyanis az 1980 tavaszán lezajlott tudományos ülészak központi témája (*A Chomsky utáni nyelvészet és kettős alkalmazása*) kapcsán a 3. szám több olyan előadás anyagát tartalmazza, amelyek — legalábbis implicit módon — szorosan kapcsolódnak a szövegtanhoz. (A „kettős alkalmazás” szó szerkezet a nyelvtudományra és az irodalomtudományra vonatkozik.) Ily módon noha Zsilka Jánosnak a plenáris ülésen elhangzott előadása (*A nyelvi elemzés fejlődésének főbb állomásai*, NyPÍ. 3. 1982. 2—15) nem szövegnyelvészeti fogantatású megnyilatkozás, ennek ellenére azonban hathatós segítséget jelent és gazdag inspiráló forrás a szöveggrammatika és a szöveg-

szemantika kutatói számára, minthogy „előkészíti, fellazítja a talajt”, és megbízható fogódzókat nyújt a nagyobb nyelvi egységek vizsgálódásai számára. Ezenkívül közvetve mintegy érzékelteti azt az intellektuális légkört is, amely — amolyan előzményként — segítette a mondatnál nagyobb nyelvi egységek vizsgálatának a kibontakozását.

Előkészítő, amolyan „talajfellazító” Kelemen János előadása is (*A modern nyelvészeti irányzatok néhány filozófiai aspektusa*, NyPí. 3. 1982. 16—32). A neves filozófus a szakmája — a filozófia, elsődlegesen is a nyelvfilozófia — oldaláról közelíti meg a Chomsky-féle generatív koncepciót és a Chomsky utáni nyelvészeti irányzatok tudományfilozófiai és tudományelméleti kérdéseit. Előadásának filozófiai megalapozottsága a biztosíték arra, hogy mindazok a tudományterületek (pragmatika, irodalomtudomány, stilisztika, retorika, szocio- és pszicholingvisztika, szemiotika, logika, kommunikációelmélet stb.) bőven „megmártózkodhatnak” ebben az intellektuális gazdaságban, inspirálódhatnak belőle, s a szövegtan kutatói pedig az előadásban kifejtett gondolatokat a szövegtan szinte minden részterületén alkotó módon hasznosíthatják.

Kiefer Ferenc is olyan gondolatokat fejteget előadásában (*Az implicit és explicit jelentés kérdései. A logikai módszerek alkalmazása a jelentésstanban*, NyPí. 3. 1982. 34—47), amelyek szorosan érintkeznek főleg a szövegszemantikával és a szövegpragmatikával, fejtegetései belenyúlnak a beszédaktus- és az előfeltevések elméletébe, mindezek a mozzanatok pedig a szövegelmélet elengedhetetlen velejárói, megalapozói. A szövegtannak is számolnia kell a szemantikai és a pragmatikai jelentés elkülönítésével — ha elméletileg olykor nehéznek is bizonyul ez az elkülönítés —, de módszertanilag föltétlenül szükséges, amiről Kiefer nem csupán ebben az előadásában fejt ki álláspontját, hanem később is visszatér a kérdés taglalására (lásd Kiefer Ferenc: A kérdő mondat szemantikája, in: Szathmári István—Rácz Endre (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 203—230).

Szabolcsi Anna a hetvenes évek elején fiatalon elhunyt Richard Montague grammatikájának leglényegesebb mozzanatait vizsgálja (*A Montague-grammatika alapvető vonásai*, NyPí. 3. 1982. 48—58). Ez a grammatika formailag (matematikai értelemben) azonos a generatív grammatikával, ám a gyakorlatban — felépítését tekintve — különbözik tőle, mégpedig abban, hogy Montague alulról építi fel a mondat ágrajzát (55). Nem szövegtani szempontokat követő dolgozatról van szó, sőt kimondottan a mondatkörében mozog, de éppen ennél fogva „a matematikai alapok kidolgozottsága” lehetőséget ad arra is, hogy alkalmazhatóvá váljon a szövegtan területén is főleg a szemantikai kérdések vizsgálatában.

Szabolcsi Anna előadásához — témájánál fogva — szorosan kapcsolódik Siptár Péter előadása is (*A Montague-nyelvtan, generatív szemantika, interpretatív szemantika*, NyPí. 3. 1982. 60—82). Ha Szabolcsi elsősorban a Montague-grammatika lényegére összpontosítja figyelmét, Siptár ezen túlmenően a generatív szemantika és az interpretatív szemantika, valamint a Montague-grammatika kapcsolatait vizsgálja, elsődlegesen is azt, hogy a Montague-grammatika miként fordítható át a generatív transzformációs grammatika nyelvére, s éppen ezért elgondolásai alkalmazhatók a szöveggrammatikában és a szemantikában is.

A hatvanas évek második felében kialakult és Ch. Fillmore amerikai nyelvész nevéhez fűződő esetgrammatikáról tartott színvonalas előadást Andor József (*A grammatika perspektívája, avagy a perspektíva grammatikája*, NyPí. 3. 1982. 84—98). Andor

dolgozatának elméleti és gyakorlati jelentősége magában az előadás címében rejlik. Már az az egyszerű tény is, hogy az előadó az ún. nyugati parti nyelvészeti iskola (Ch. Fillmore, G. Lakoff, E. Rosch, L. Talmy és mások) két alapvető kategóriájának, az ún. háttérnek (scene) és a keretnek (frame) a lényegét ismerteti, föltétlenül távlatot nyit a kutatások előtt, s a távlat grammatikája pedig cáfolhatatlanul a mondatközpontú elemzéstől a szövegbázisú elemzés felé mutat.

Hegedűs József dolgozata (*Chomsky — 1965 után*, NyPí. 3. 1982. 100—110) az amerikai nyelvtudós és polgárjogi harcos 1965 utáni műveinek elemzése során elsősorban arra keresi a választ, hogy a generatív transzformációs modell és „(...) az arra épülő vagy azt átalakító modellek” miként alkalmazhatók a nyelvoktatás folyamatában, és arra a következtetésre jut, hogy egyelőre még az egész folyamat kísérleti stádiumban leledzik. Közben kitekintést kapunk az esetgrammatikáról, a pragmalinguisztikáról és a pszicholingvisztikáról csakúgy, mint a beszédaktus-elméletéről és a kontextusok vizsgálatának a fontosságáról, s mindezek a kérdéskörök — a szerző véleménye szerint is — föltétlenül a szövegnyelvészeti metodológia felé mutatnak.

A nyelvészeti gondolkodás történetében — amióta kialakult a jelentéstan mint önálló nyelvtudományi diszciplína — a szemantika kisebb kivételektől eltekintve egyet jelentett a szó jelentésének a vizsgálatával. Gottlob Frege matematikai logikai és nyelvfilozófiai munkássága óta (l. *Logika, szemantika matematika*, című munkáját, Gondolat, Budapest, 1980.) a hangsúly a szójelentés vizsgálatáról fokozatosan kezdett áttolódni a mondatjelentés tanulmányozására olyannyira, hogy a hatvanas évek közepétől a jelentéstani kutatásokban kirajzolódott egy mondatközpontú szemantikai koncepció, s a szövegtan kibontakozása pedig magával hozta a szövegjelentés vizsgálatát. Nos, ez utóbbi témakör az időlegesen háttérbe szorított szójelentés vizsgálatát újból időszerűvé tette, sőt követelménnyé változtatta. Mindezt azért tartottam szükségesnek elmondani, hogy megfelelő módszertani alappal hivatkozhatam az NyPí-nek azokra az írásaira, amelyek általában a jelentéstan kérdéseivel foglalkoznak, mert az ezekben található megállapítások felhasználhatók a szövegsemantikai kutatásokban is.

Jef Verschueren (*Problems of lexical semantics*, NyPí. 3. 1982. 140—179), Hell György (*Referencia az analízisben és a szintézisben*, NyPí. 3. 1982. 180—191), Prónayné Morgos Edit (*Komponenciális elemzés és metafora*, NyPí. 3. 1982. 192—199), Máté Jakab (*A szójelentés és a mondatjelentés a Chomsky utáni nyelvészetben*, NyPí. 3. 1982. 200—224) dolgozataikban olyan kérdéseket vizsgálnak, amelyek föltétlenül a szövegsemantikai kutatások előtt egyengetik az utat. S hogy az ilyen szerű vizsgálódásoknak az időszerűsége vitán felül áll, és hogy ezek a kutatások valóban a szövegsemantikai stúdiumok alapját képezik, azt ékesen bizonyítja a kérdésre vonatkozó gazdag nemzetközi és hazai szakirodalom (l. Máté Jakab: A magyar szövegtani kutatások mai helyzete 1—2. in: *Szemiotikai szövegtan*, Szeged, JGYTF Kiadó, 1991. 73—116 és 105—143).

Az NyPí 3. számának eddig bemutatott dolgozatai mellett, amelyek közvetve vagy közvetlenül kapcsolódnak a szövegtanhoz, jelentőségüket tekintve is igen lényegesek azok a dolgozatok is, amelyek a beszédaktus-elmélet egyes mozzanatait vizsgálják. Ez utóbbiakat — áttételek nélkül is — a szövegtan körébe tartozóknak tekinthetjük. Günter Weise (*Speech acts in scientific texts: linguistic analysis and linguodidactic implications*, NyPí. 3. 1982. 226—244) dolgozatában a tudományos szövegek öt típusát vizsgálja és a beszédaktus-elmélet szempontjából elemzi őket. Ezek a következők: (1) leíró és

értelmező, (2) narratív és kommentáló, (3) feltáró és érvelő, (4) utasító és végül (5) kérő (angolul: rogatory). Elemzéseit során alkotó módon felhasználja a nemzetközi szakirodalom megállapításait, és a nagy összefüggések feltárása révén egy széles kontextusba ágyazottan látta az egész kérdéskört.

Szorosan kapcsolódik G. Weise előadásához Molnár Judit felolvasása is (*Beszéd-aktus a diplomáciai életben*, NyPÍ. 3. 1982. 246—253), melyben a szerző igen helyesen megállapításaiban a kommunikációelmélet, a szociolingvisztika és beszédaktus-elmélet összefüggéseiben vizsgálja a diplomáciai szövegek jellegzetességeit.

Keszeg Zsuzsa előadása (*Beszédaktusok az irodalomban*, NyPÍ. 3. 1982. 254—262) azt vizsgálja, mikor és hogyan használhatók az irodalomban a beszédaktusok, mert ezeket a lehetőségeket és módozatokat irodalmon kívüli (társadalmi, kulturális stb.) vagy belső befolyások (irodalmi, művészeti irányzatok) határozhatják meg. A szerző figyelmét elsősorban az auktor beszédaktusainak vizsgálatára összpontosítja.

Keszeg Zsuzsa dolgozata már átvezet bennünket a nyelv és irodalom határterületére. Orosz Magdolna előadásában (*A fikció az irodalmi műben*, NyPÍ. 3. 1982. 264—270) abból indul ki, hogy „(...) a fikтивitás az irodalmi szövegeknek olyan sajátossága, amely meghatározza referenciális viszonyait és befogadásukat, és ezáltal státusszal ruházza fel őket” (265). Az előadó a fikció kategóriájának két típusáról beszél (szemantikai és pragmatikai aspektus), voltaképpen a szakirodalomból ismert fikтивitásról és dikcionaritásról van szó, de a szerző nem feledkezik meg a „lehetőséges világ” logikai kategóriája szerepének bemutatásáról sem az irodalmi művek elemzésében.

Igen érdekes témát fejteget Magyar Miklós *Van-e generatív regény?* című előadásában (NyPÍ. 3. 272—296). A szerző Jean Ricardou *Les Lieux dits* című regénye alapján kíván a fenti kérdésre válaszolni. A Tel Quel csoportból kivált Ricardou az alkotást (création) és az ábrázolást (représentation) kizárja a regényírás módszerei közül, „(...) egyedül a generáló elemek által produkált szöveget ismerve el autentikusnak” (274). Míután Magyar részletesen ismerteti Ricardou felfogását a szóban forgó regény alapján, és megkérdőjelezi a francia regényíró és teoretikus meglehetősen dogmatikus felfogását, ugyan jómagam is elismeri annak az írói magatartásnak a helyénvalóságát, amely a műalkotás lényegét a nyelvben keresi és találja meg, de nem tud azonosulni Ricardou-nak a felfogásával, sőt arra a következtetésre jut, hogy a regénynek ez a megújítási kísérlete aligha életképesebb a dadánál és a szürrealizmusnál, mivelhogy egy ilyen koncepcióra épülő módszer voltaképpen a regény helyébe a tudományt állítja. Az olvasó a regénytől nem ezt várja, hanem azt, hogy művészi eszközökkel tájékoztasson a bennünket körülvevő világ folyásáról. Ehhez csupán az a megjegyzés kívánkozik, hogy a „szövegség”, azaz a szövegalkotás lényeges mozzanata a regényírásnak, a nyelv lehet eszköze vagy lényege a regénynek, de akármelyik mozzanatának az abszolutizálása súlyos torzulásokhoz vezethet. S még egy megjegyzés. Nem állíthatjuk nyugodt lelkiismerettel, hogy például a mondatok generálása teljes mértékben megoldott lenne, mennyivel bonyolultabb akkor a szövegek generálása. Egyébként Chomsky maga is erősen kételkedik abban, hogy a generatív grammatikai koncepció lényeges távlatokat tudna adni a műelemzéseknek, nem is beszélve a regények generálásáról.

Gereben Ágnes előadása (*Chomsky ürügyén az „együttműködő” nyelvtudományról*, NyPÍ. 3. 1982. 298—309) a nyelvtudomány interdiszciplináris kapcsolatait veszi szemügyre. Elegendő, ha a nyelvészet központú műelemzésekre, a néprajzi antropológiai vizsgálódásokban hasznosítható nyelvészeti módszerek alkalmazására, Lévi-Strauss

vagy Propp tevékenységére gondolunk. De idézhetünk nyelvészeket, akik a nyelvészeti koncepciók útját egyengetik az irodalomtudomány és poétika felé (Jakobson, Bierwisch, Hjelmslev és sokan mások), vagy olyanokat is, mint Leonard Bernstein, aki a zenetudomány felől közeledik a generatív felfogás nyújtotta lehetőségek felé. S akkor még nem szoltunk a szemiotika és a szövegten integráló szerepéről. Természetesen Gereben Ágnes körképe ennél sokkal szélesebb körű, jómagam csupán egy-két mozzanatot kívántam felvillantani ebből az interdiszciplináris rendszerből.

Az NyPí. 3. számában néhány előadás foglalkozik szaknyelvi problémákkal is. (Tóth Mihályné: *Mondatszemantikai kategóriák és nyelvi megformálásuk a szaknyelvben orosz és német anyagon*, NyPí. 3. 1982. 320—328; Sziklainé Gombos Zsuzsa: *Az orosz műszaki terminológia képzésében szereplő jelzős szerkezetek*, NyPí. 3. 1982. 330—338 stb.), melyek közvetve kapcsolódnak a szövegten megfelelő területeihez.

Eördögh Miklós előadását (*A fordítás műveletei*, NyPí. 3. 1982. 340—352) megszívlelendőnek tartom, mert habár ő erre nem tér ki, de a konvergens grammatikai és a divergens szemantikai struktúra vagy a konvergens szemantika és a divergens grammatika fogalmát a fordítási műveletekben — úgy vélem — szövegképző, szövegmódosító tényezőként lehet kezelni.

Ennek a nagyon vázlatosan ismertetett számnak igen értékes része Siptár Péter *Nyelvészeti szakkifejezések tára* című összeállítása (NyPí. 3. 1982. 370—426), mely külön füzetben is megjelent *Nyelvészeti kishoztár* címen (MKKE Nyelvi Intézet, 1980.). Ez a szójegyzék mintegy kétszáz címszóból álló, a modern nyelvtudomány leggyakrabban használt műszavait tartalmazza, olyan típusú műszójegyzéknek tekinthetjük, mint Vass Lászlóét, mely a *Szemiotikai szövegten* című kiadványsorozat első számában jelent meg a szemiotikai szövegten tanulmányozását megkönnyítendő. (Szeged, 1990. 85—111.)

(4) Témánk — a szövegten — szempontjából érdekesnek mutatkozik a kiadványsorozatunk 5. száma. Ennek központi témája a *Gazdasági élet és a kommunikáció*, mely voltaképpen két ülészak anyagát foglalja magába. A kommunikáció fogalma az esetek többségében — főleg, ha verbális kommunikációról van szó — eleve föltételezi a szöveg jelenlétét. Éppen ezért a két ülészakon (az egyik '81 júniusában, a másik pedig '82 januárjában zajlott le) több előadás is foglalkozott a szövegten általános és egy-egy szűkebb területet érintő kérdéseivel.

Máté Jakab előadásában (*A szövegnyelvészet helye és szerepe a korszerű nyelvészeti kutatásokban*, NyPí. 5. 1983. 202—225) egy széles körű tudománytörténeti körképbe ágyazva mutatja be a szövegnyelvészet kialakulását, helyét és szerepét a legutóbbi évtizedek nyelvészeti gondolkodásának a történetében, viszonylagos részletességgel bemutatva azokat a külső és belső tényezőket, amelyek kialakulását szinte szükségszerűen segítették.

Kiss Sándor a szövegség, a szöveg egyik lényeges mozzanatát, a koherenciát vizsgálja *A szöveg koherenciája és a kommunikáció* című előadásában (NyPí. 5. 1983. 244—251). Részletesen foglalkozik a koherenciateremtő nyelvi jegyekkel, az anaforával, kataforával, de nem feledkezik meg arról sem, hogy a szövegeknek „(...) referenciális hálózata is (...) ad valamilyen szemantikai struktúrát” (248).

Gorilovics Tivadar a szöveg egyik igen gyakori változatának, a dialógusnak a lényegét világítja meg előadásában (*A dialógus valósága*, NyPí. 5. 1983. 226—233). Példáival meggyőzően bizonyítja, hogy mennyire fontos és lényeges a párbeszédben a

beszédhelyzet legfontosabb összetevőinek a pontos ismerete. Arra is rámutat, hogy — főleg az irodalmi szövegekben — az író esetleg sok mindent szándékosan is homályban hagy, a beszédaktusról csak egy szelektív változatot tár az olvasó elé.

Orosz Magdolna szintén olyan témával foglalkozik előadásában (*Jel és kommunikáció*, NyPÍ. 5. 1983. 234—243), mely szorosan kapcsolódik a szövegtanhoz. Hiszen már maga a szemiotika legalább olyan mértékben integráló tudományterület, mint a szövegtan, és mindkettő „életét a kommunikációban éli”. A szerző ebben az előadásában gazdag szakirodalmi ismeretekről tanúskodva, akarva-akaratlanul a kommunikáció, a szociolingvisztika (pragmatika), szemiotika és a szövegtan közötti összefüggések bemutatására tesz sikeres kísérletet.

Ódor László előadása (*Gyermeknyelv és kommunikáció*, NyPÍ. 5. 1983. 252—264) azt vizsgálja, hogyan szerkeszti egy 3-4 éves gyermek a mondatait, és ezek a mondatok miként állnak össze nagyobb egységekké, „szövegekké”. Nem kétséges, hogy a gyermeknyelv vizsgálata megszívlelendő ötleteket és fogódzókat nyújthat a kutatóknak a szövegszerkesztés tanulmányozásában.

Az NyPÍ. 5. számában több olyan dolgozat is található, amely a szövegtan egy-egy részterületének a kérdéseit vizsgálja. Így például Kovács Ferenc (*A terminológia szerepe a tudományos kommunikációban*, NyPÍ. 5. 1983. 266—282) vagy Pusztai István (*Szaknyelv és terminológia*, NyPÍ. 5. 1983. 156—165) a terminológia helyét és szerepét vizsgálja a tudományos kommunikációban, de egyik szerző sem feledkezik arról, hogy e terminológiának olyan mozzanatait is feltárja, amelyek fontos szerepet játszanak a szövegszerkesztésben. Vagy utalhatok Hidas Judit előadására (*Szemiotyicseszkiy analiz gyelovih peregovorov*, NyPÍ. 5. 1983. 64—69), amely nem csupán a verbális kommunikáció szintjén mozog, hanem vizsgálódásaiban szemügyre veszi a kommunikáció nem verbális mozzanatait is. A szövegnyelvész hasznosítható szempontokat talál Berényi Pálné előadásában is (*Beszédaktusok a gazdasági életben*, NyPÍ. 5. 1983. 176—184), aki a gazdasági élet különböző kommunikációs helyzeteket veszi szemügyre (dialogus, interjú, kerekasztal-beszélgetés, körkérdés stb.), és viszonylagos részletességgel vizsgálja, hogy a gazdasági élettel összefüggő szövegekben miként érvényesülnek az illokúciós és a perlokúciós aktusok.

Több dolgozat is az irodalom területére kalauzolja az olvasót. Így például Fodor Zója *A regény dialógusainak nyelvpedagógiai vonatkozásai* (NyPÍ. 5. 1983. 298—304) című előadásában a regény és a beszélt nyelvi dialógus hasonlóságait és különbözőségeit mutatja be. Szilágyi Mária a *drámai dialógus* (NyPÍ. 5. 1983. 306—313), Bakonyi István a *filmpárbeszéd* problémáit világítja meg (NyPÍ. 5. 1983. 322—338). Halász Katalin a *12. és a 13. századi francia irodalom kommunikációs viszonyait* vizsgálja (NyPÍ. 5. 1983. 322—338), Magyar Miklós a *belső monológ fogalmát* járja körül, és lényegét mutatja be gazdag irodalmi anyagon (NyPÍ. 5. 1983. 340—349).

Takács Zsuzsa magát a verset vizsgálja mint a közlés sajátos formáját (*A vers mint közlés*, NyPÍ. 5. 1983. 350—363), Szabó Anna pedig a gesztusok szerepét mutatja be Paul Valéry munkásságában (*A gesztusok szerepe a kommunikációban Paul Valérynél*, NyPÍ. 5. 364—373). Skutta Franciska a nem verbális kommunikáció sajátos eseteit mutatja be Marguerite Duras *Moderato Cantabile* című regényében (*A nem verbális kommunikáció Marguerite Duras Moderato Cantabile című regényében*, NyPÍ. 5. 1983. 374—381). Skutta Franciska dolgozata azért is külön érdeklődésre tarthat számot, mert a nem verbális kommunikáció általa tárgyalt sajátos esetei (gesztusnyelv, pantomim stb.)

színezik, árnyalják, olykor helyettesítik a verbális szöveget, s éppen ezért bizonyos vonatkozásban szövegszervező, szöveg helyettesítő szerepükéről is beszélhetünk.

Sajátos jelenség megvilágítására vállalkozik Lukovszki Judit *A szerzői utasítások szemiotikai vizsgálata Jean Anouilh Antigone című drámájában* szóló előadásában (NyPÍ. 5. 1983. 382—398). A szerzői utasítások éppúgy hozzátartoznak a drámához, mint maga az alapszöveg, ui. ezek az utasítások a dráma előadhatóságának, a kompozíciónak, a drámai szöveg hatékonyságának a mértékét növelik. Lukovszki bizonyos jellegzetes összefüggést fedez fel a szereplőknél vagy a cselekménynél nagyobb egységek között, melyeket aktánsoknak nevez. A dráma aktánsai szemiotikai szempontból szintagmáknak tekintendők (385). Az aktánsok olyan egységei a jelrendszernek, melyek a dráma szerkezetében szintaktikai funkciókat töltenek be. Az aktáns funkciója az, hogy jelölje „a paradigmák helyét, melyeket a folyamatban jelek töltenek ki” (uo.). A továbbiakban a szerző azt vizsgálja „(...) miként látjuk magunk előtt az utasítások ismeretében őt (ti. Antigonét, 386).

Maár Judit előadása is (*A kommunikáció problémái Ionesco drámáiban*, NyPÍ. 5. 1983. 400—414) a dramaturgiai körébe vágó színvonalas elemzés. A szerző Ionesco drámáinak szövegét vizsgálja, de nyomatékosan utal arra, hogy „a dráma esztétikai jelkomplexumként való értelmezésekor figyelembe kell vennünk, hogy a drámába bekerülő jelek nem egy, hanem többféle jelrendszerbe tartoznak” (400). Ennek a szempontnak a figyelembevételével tart igen színvonalas, minden lényeges mozzanatra kiterjedő se-regyszemlét a szerző Ionesco drámái fölött.

(5) Az NyPÍ. 6. és 7. számában (1985.) olyan dolgozatok találhatók, amelyek csak igen nagy áttételekkel kapcsolhatók a szöveg tanhoz, bár mindegyikből ki lehetne hámozni olyan részleteket, amelyek összefüggésbe hozhatók tárgyalt témánkkal (*A kultúra, a gazdaság és az idegennyelv-oktatás összefüggéseinek időszerű kérdései*, NyPÍ. 6. 1985.). A 6. számban tehát többnyire a nyelvoktatás és a gazdaság sajátos kérdései kerülnek szóba, két előadás is foglalkozik a Sapir—Whorf-féle hipotézissel és a neohumboldtianizmussal, de ha most ezekkel nem foglalkozunk, ez korántsem jelenti a szóban forgó kérdések iránti érdektelenségünket.

A 7. számban, melynek központi témája a *Nyelvoktatás és kreativitás*, par excellence szövegtani tanulmány csak egy van, mégpedig Eördögh Miklósé, aki *Egy szövegközpontú nyelv szemlélet felé* című dolgozatában (NyPÍ. 7. 1985. 34—48) három kérdésre kíván válaszolni, amelyek a következők: 1. „mi indokolja a nyelvi jelenségek vizsgálatakor a mondatközpontú szemlélet helyettesítését az általunk korszerűbbnek vélt szövegközpontú szemlélettel; 2. melyek azok a változtatások, amelyek az említett szemléletváltás következtében egyre parancsolóbb szükségességgel jelentkeznek a nyelvoktatás mindennapi gyakorlatában, és végül 3. mi a kapcsolata az említett problémakörnek a konferenciánk címében szereplő »kreativitás« fogalomkörével” (34). Előadásának első pontja nagyjából hasonló kérdéseket tárgyal, mint Máté Jakab dolgozata e kiadvány 5. számában (1983. 202—225). A második és a harmadik kérdésre adott válaszai oktatói rátermettségéről és megbízható szakmai ismereteiről tanuskodnak.

A dolgozatoknak túlnyomó többsége — a téma jellegénél fogva — (NyPÍ. 7.) természetesen a kreativitás különféle aspektusairól próbál áttekintést adni. Hidasi Judit *a szórendi kreativitás határait* vizsgálja (NyPÍ. 7. 1985. 2—10), Berényi Pálné *A szaknyelvi közlés integrált modalitásairól* értekezik (NyPÍ. 7. 1985. 12—20). Mindkét emlí-

tett előadás erősen érintkezik a szövegalkotás folyamatával, ám ez az érintkezés itt első-sorban továbbgondolás eredménye.

A kreativitás kérdéseivel foglalkozó előadások közül külön említést érdemel Orosz Magdolna dolgozata (*Nyelvi szerkezet és kreativitás*, NyPÍ. 7. 1985. 126—135), mely a kreativitás lényegének és Chomsky elmélete néhány mozzanatának ismertetése és bírálata révén viszonylagos részletességgel foglalkozik a szövegtan különböző irányzataival. A Montague-féle grammatika nyomán a szövegelméletben előtérbe kerül a szövegek szemantikai és pragmatikai aspektusa, pontosabban szólva: kirajzolódnak egy olyan elméletnek a körvonalai, amely a szintaktikai, a szemantikai és a pragmatikai aspektust egy modellben kívánja egyesíteni. Orosz Magdolna ennek az elgondolásnak a példáját Petőfi S. János „szövegstruktúra — világstruktúra”-elméletében látja (Text-Struktur — Welt-Struktur-Theorie), amit azóta Petőfi némileg már módosított.

(6) Az NyPÍ. 8. számának (1986.) három központi témája közül (*Pragmatika — Számítógép — Technika/Video*) bennünket elsősorban a pragmatika különféle kérdéseit vizsgáló előadások érdekelnek. Papp Ferenc *Pragmatika, nyelvtudomány, nyelvoktatás* című előadása (NyPÍ. 8. 1986. 2—11) voltaképpen jó bevezetője, kerete mindannak, amit ebben a számban az előadók dolgozataikban felvázoltak. Kiefer Ferenc dolgozata (*Szemantika és pragmatika*, NyPÍ. 8. 1986. 20—31) a szemantikai és a pragmatikai jelentés lényegét vizsgálja egy nagyon jól dokumentált nyelvtudomány-történeti keretbe ágyazva. Noha Kiefer a szövegszemantikáról és szövegpragmatikáról expressis verbis nem beszél, de a téma föltétlenül a szövegtan megfelelő területei felé mutat, annál is inkább mivel a beszédaktus-elmélet, a mondatszemantika és mondatpragmatika akaratlanul is átnyúlik a szövegtan területére.

Hell György, valamint Szöllősy-Sebestyén András előadása (*A pragmatika és a nyelvoktatás módszere*, NyPÍ. 8. 1986. 12—19, illetve *Az idegen nyelv fogalmának pragmatikai megközelítése*, NyPÍ. 8. 1986. 32—40) a pragmatikai tényezőknek, melyek mind a megnyilatkozásnak, mind a szövegalkotásnak fontos mozzanatai, módszertani vetületeit elemzi. Szöllősy-Sebestyén előadása vagy akár Hell Györgyé azért is érdekes, mert az ilyenfajta dolgozatok lehetőséget adnak arra is, hogy a különféle nyelvek „sajátos pragmatikáját” is szemügyre vehessük.

Rot Sándor dolgozata (*A második nyelv kommunikatív szerkezete (K₂) kiépítésének problémái a kibernetika és a pragmatika tükrében*, NyPÍ. 8. 1986. 42—65) meglehetősen széles területet ölel fel, s így módon a kommunikáció, a kibernetika és a pragmatika összefüggésének feltárása módszertanilag is segítségére lehet a szövegelméleti kutatásoknak. Hidasi Judit a japán nyelvoktatás pragmatikai vonatkozásait elemzi *Pragmatikai adalékok a japán nyelvoktatás gyakorlatából* című előadásában (NyPÍ. 8. 1986. 88—97). A szerző érdekességként jegyzi meg, hogy a japánok közvetlenül nem kérdeznak rá arra, amire kíváncsiak, inkább egy enyhébb feltételezésbe burkolt megnyilatkozással intézik el kérdésüket. Ez az eljárás — magától értetődően — növeli a sugallt jelentések fontosságát a kommunikációban, ezenkívül érdemes megemlítenünk azt is — s ez jellemző az egész japán kommunikációs szokásokra —, hogy ti. az „el nem kötelezettség”, a „nem nyílt állásfoglalás” szándéka nagy szerepet játszik a mindennapi és a hivatalos japán nyelvben is, aminek lényeges pszicho- és szociolingvisztikai vetületei aligha szorulnak bővebb bizonyításra.

A dialógusról az eddigi beszámolóinkban már többször ejtettünk szót. Berényi Pálné *Interaktív funkciótipusok a dialógus láncolatában* című dolgozatában (NyPÍ. 8.

1986. 98—109) a pragmatikai jellegű nyelvészeti kutatások eredményeit figyelembe véve és a beszédaktus-elméletet és annak fogalmait, értelmezési módjait felhasználva, nem is beszélve a szociolingvisztikában is meghonosodó módszerek alkalmazásáról, a fontosabb interaktív funkciótipusok lényeges jellemzőit vázolja fel a perszonális interakció kontextusában.

Pongrácz Judit *a konnotáció szerepét vizsgálja a német nyelv elsajátításában és használatában* (NyPí. 8. 1986. 110—122). Bár dolgozata e számban szereplő sok más dolgozathoz hasonlóan közvetlenül nem kapcsolódik a szövegtanhoz, de szakmai jártasága és a nyelvi finomságok iránti érzéke következményeként olyan értékes, finom megfigyelésekre utaló árnyalatait tárja fel egy-egy német szónak, amelyek hasznosak lehetnek nemcsak a szójelentés árnyaltabbá tételében, hanem a mondat- és ezen keresztül a szövegszemantikai kutatásokban is, sőt — mint a szerző jogosan állítja — inspirálólólag hathatnak a nyelvfilozófiai és hermeneutikai vizsgálódásokban is.

Klaudy Kinga *A fordítás pragmatikai aspektusa* (NyPí. 8. 1986. 124—129) című dolgozata a Pongrácz Juditéhoz hasonlóan közvetlenül nem tekinthető par excellence szövegtani stúdiumnak, ám a fordítás pragmatikai vonatkozásai, valamint az a tény, hogy a fordító nem egyes szavakat és mondatokat, hanem egységes egészet, azaz szöveget fordít, s minthogy a fordítás folyamata voltaképpen szövegalkotás, éppen ezért a fordítást teljes joggal tekinthetjük olyan folyamatnak, amely szorosán érintkezik mindazokkal a szakterületekkel, amelyeknek integráló diszciplinájuk a szövegtan. A szerző nagyon helyesen világít rá arra a sokáig kellően figyelembe nem vett tényre, hogy milyen lényeges a fordítás folyamatában a pragmatikai szempontok maradéktalan figyelembevétele, pontosabban szólva: a fordítónak, az új szöveg alkotójának nem elegendő csupán a forrásnyelv szemantikai információra támaszkodnia.

Orosz Magdolna dolgozatában (*Pragmatika, kommunikáció, nyelvi játékok*, NyPí. 8. 1986. 66—79) a pragmatikának a kommunikációban betöltött szerepe mellett — sokan a nyelvészet pragmatikai fordulatáról beszélnek — rendkívül nagy fontosságot tulajdonít annak az elgondolásnak, amely a természetes emberi kommunikációnak a modellálásában kitüntetett helyet biztosít a nyelvi játékoknak (a nyelvi játékokra vonatkozólag lásd L. Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások*, Budapest, 1992.). Orosz Magdolnának főleg az irodalmi nyelvi játékokról szóló megállapításai nagyon értékesek, főleg azokra a sajátos jelenségekre gondolunk, amelyek az „irodalmiság” megtestesítői: a sajátos stilisztikai megformálás, a grammatikai elrendezettség, fikcionalitás stb. (71). A szerző ezenkívül részletesen elemzi a narratív szövegek, a fiktív és a nyelvi játékok szerepét és ezek megnyilvánulási lehetőségét az irodalmi szövegekben.

Már témájánál fogva is Orosz Magdolna előadásához kapcsolódik Masát András dolgozata (*Pragmatikai aspektusok irodalmi szövegek esetében*, NyPí. 8. 1986. 130—137). Masát a norvég irodalomban érvényesülő bizonyos pragmatikai aspektusok bemutatására tesz kísérletet, ami azért is szerfölött tanulságos, mert a norvég „két egyenrangú nemzeti nyelv lehetőségével rendelkezik” (131), tehát két alapvető nyelvi kód sajátos pragmatikai aspektusai találkoznak a norvég irodalomban.

(7) A következő, a 9. szám tematikája *Nyelv és szöveg, irodalom és nyelvoktatás* (1987.). Ebben a számban a szöveg, szakszöveg és terminológia, valamint az irodalmi művek elemzésének és a műfordításnak a kérdései kerülnek terítékre. Balázs János bevezető előadásában (*A szöveg és a nyelv. A szövegtan születése*, NyPí. 9. 1987. 2—17) a szövegtan megszületésének főbb állomásait elemzi, bemutatva azt a folyamatot, amely-

nek során a hetvenes évek elejére a fonémák, morfémák, lexémák és szintagmák, valamint a mondatok szintjén át a modern szövegtanhoz vezetett a fejlődés útja, ám a szerző fejtegetései során nem feledkezik meg az előzmények bemutatásáról sem. A modern szövegtan kialakulásának folyamatát követve Balázs János mélyrehatóan elemzi és megvilágítja azt a szemléletet, amely elkerülhetetlenül vezetett a modern szövegtan kialakulásához, s ily módon elénk tárja azt a tudományos terepet, amelyet a szövegtan integráló erejénél fogva betölt.

Szépe György előadása (*A „determinologizált” szakmai kommunikáció*, NyPí. 9. 1987. 18—29) szintén igen széles területet jár át. A kommunikációról lévén szó, előadása szorosan érintkezik a szövegtannal, mondhatnánk, annak szerves része, ám a neves szerző inkább a szakmai kommunikáció szociolingvisztikai, pragmatikai, pszicholingvisztikai mozzanatait domborítja ki, rámutat arra is, hogy a különböző életszférákban, valamint többnyelvű helyzetekben milyen megoldandó problémákkal találja szemben magát a kutató.

Fülei-Szántó Endre tollából igen szép, szövegtani szemléletből fogant műelemzést olvashatunk a kiadvány 9. számában (*Paul Celan költeményeinek asszociatív struktúrája, szövegtani bevezetés*, NyPí. 9. 1987. 30—43). Miután számba veszi a szöveg lehetséges vizsgálatának a módzatait, melyek mintegy „mozgásba hozzák” a nyelvtudomány szinte valamennyi területét, mint például a lélektant, a szociológiát, a retorikát, a stilisztikát, a pragmatikát stb. — a szerző szemügyre veszi az elemzendő verset, s a versnek mint sajátos szövegtípusnak azokat a jellegzetességeit, amelyek fellelhetők a sok szenvedésen és megpróbáltatáson átment Paul Celan költői tevékenységében. Az olvasót valósággal elkápráztatja az a mód, ahogyan Fülei-Szántó Endre visszaadja Celannak „a megmaradt német nyelvvel”, a „mágikus szavakkal”, a „metaforaviharral” való háborzongató játékát, utalva közben arra is, hogy „az emlék kódében körülötte állnak, mögötte felvillannak: Georg Büchner, Novalis, Hölderlin, Baudelaire, Mallarmé, O. Mandelstamm és sokan mások” (34).

A következő két dolgozat, Kovács Ferencé és Máté Jakabé (*Szöveg, szakszöveg*, NyPí. 9. 1987. 44—53, illetve *Szakszöveg és terminológia*, NyPí. 9. 1987. 54—68) a szövegnek egyik jellegzetes típusát, a szakszöveget vizsgálja különféle szempontból. Kovács Ferenc, miután röviden szól a szövegnyelvészet legáltalánosabb kérdéseiről, arról például, hogy jogosan beszélhetünk-e szövegnyelvészetről, azaz szövegtanról — úgy véli, hogy ennek a tudományos diszciplínának a létjogosultságát ma már nem lehet megkérdőjelezni. A továbbiakban a tudományos nyelvezetünk, szakszövegeink bonyolultságát, magyartalanságát, idegen szerkesztési módzatait mutatja be.

Máté Jakab a szöveg legáltalánosabb kérdéseit csupán érinti, részletesebben elemzi viszont a szakszövegnek mint sajátos szövegtípusnak a jellegzetességeit. Az előadásában azt igyekszik kidomborítani, azokat a jellegzetességeket helyezi előtérbe, amelyek a szöveget szakszöveggé változtatják. Vajon célszerű-e szakszövegről, vagy inkább elfogadható a köznyelv meghatározott funkcionális stílusáról beszélni. Ezek a kérdések is szóba kerülnek az előadás során, és a szerző arra a következtetésre jut, hogy a szaknyelvet — ha egyáltalán beszélünk róla — John R. Firth szavaival élve korlátozott hatókörű nyelvnek (restricted language) kell tekintenünk a nemzeti köznyelvhez viszonyítva. A szaknyelv legjellegzetesebb összetevői a terminus technicus, a sajátos nyelvtani szerkezetek használata, a viszonylagos egyértelműség és a tudományos követelményeknek megfelelő hajlékonyság, ami olykor ellentétbe kerülhet az egyértelműség követelmé-

nyével. Viszont az is igaz, hogy ma már nem lehet éles határt húzni a szaknyelv és a köznyelv között.

Igen színes és árnyalt képet vázol fel Poszler György a műelemzés kérdéseiről (*A műelemzés választásai*, NyPÍ. 9. 1987. 96—111). Előadásnak központi gondolata: az irodalmi szövegek műfaji szempontból történő vizsgálata. A műfajt azért tekinti központi kérdésnek, mert ebből kiindulva megoldhatónak találja „hogyan egy eredendően nem esztétikai anyagból, eredendően nem esztétikai tulajdonságokkal rendelkező nyelvi anyagból hogyan lesz esztétikai tulajdonságokkal rendelkező nyelvi együttes” (96). Hogy ezt az elgondolását igazolhassa, és az eredményt bemutathassa, igen nagy területet jár be az előadásában, kezdve azon, hogy „lehet-e tulajdonképpen az egyes műveken túlmutató érvényes megállapításokat tenni a művészi-irodalmi kérdésekben” (98), és folytatva a filozófiai esztétikák válságán és illetékességi körük pontos meghatározásán egészen addig, hogy az irodalmi művek modern nyelvi megközelítésének, a beszédhelyzetből kiinduló nyelvi elemzésnek sokkal nagyobb lehetőségei vannak az irodalmi mű szerkezetének a bemutatásában. Végső soron Poszler György a filozófiai esztétikák egyes vonatkozásai és a korszerű nyelvi megközelítési mód között a műelemzésben el tud képzelni egy „kontrasztoló és kiegészítő” szintézist.

Magyar Miklós előadása (*Narrátor és narratív technika*, NyPÍ. 9. 1987. 112—121) szorosan kapcsolódik Poszler Györgyéhez. Magyar Miklós a műelemzés egyetlen kérdéskörét, a narratív perspektívát és a narrátor mibenléte körül folyó vitákat veszi szemügyre, igen gazdag nemzetközi szakirodalomra támaszkodva. Elemzi a narratológiai kutatások szemiotikai aspektusait, és ennek során utal az író és a narrátor viszonya körül észlelhető bizonytalanságokra is. A szerző a szemiotikai szempontok túlzott alkalmazását nem tartja nagy biztatónak a műelemzésben.

Orosz Magdolnának már eddig is több tanulmányáról beszámoltunk, amelyek közül mindegyik az irodalmi művek elemzésének valamelyik meghatározott kérdésével foglalkozott. Az NyPÍ. 9. számában olvasható írása (*Elbeszélő irodalmi szövegek elemzésének elméleti kérdései*, NyPÍ. 9. 1987. 122—136) ugyanazt a témakört veszi szemügyre, mint Magyar Miklósé, csak *másként* látatja. Érinti a narratíva, illetve a narratológia közötti különbségek néhány kérdését (a narratológia szemiotikai szempontú/mintájú elbeszélő szövegek elmélete — a narratíva pedig sokkal empirikusabb szemléletet tükröz, lásd például a franciáknál Tzvetan Todorov, Julia Kristeva és mások felfogását), majd rátér a „lehetséges világok” fogalmának az elemzésére, amelynek segítségével a kutató könnyebben feltárhatja az irodalmi mű nyelvi kifejezéseinek a jelentéseit, valamint a kifejezések közötti referenciális viszonyokat. Ez utóbbiaknak a feltárással függ össze az irodalmi művek túlnyomó többségére jellemző *fiktív* jelleg. A fiktív jellegesen túlmenően a „lehetséges világ” fogalma segítségével az irodalmi szövegek egy olyan kommunikációs modellbe illeszkednek, amelyben fontos szerepet játszanak a Wittgenstein-féle nyelvi játékok, illetve ezeknek pragmatikai aspektusokkal „dúsított” változata, azaz a Hintikka-, illetve a Carlson-féle variáns.

Tihanyi Vera dolgozata is (*Műfordítás és nyelvtanítás*, NyPÍ. 9. 1987. 138—144) a szövegtani szemléletet sugallja. Nem csupán azért, mert maga a szerző is műfordító, aki szövegekkel dolgozik, hanem azért, mert maga a műfordítás is szövegalkotó folyamat. Tihanyi Vera a műfordítás kérdéseit elsősorban a nyelvtanítás szempontjából vizsgálja, de van mondanivalója az idegen nyelv elsajátítása és az anyanyelvi műveltség fejlesztése tekintetében is.

Élthes Ágnes dolgozatában Racine tragédiáival foglalkozik (*A Racine-tragédiák interdiszciplináris megközelítési lehetőségei*, NyPí. 9. 1987. 146—158). A Racine-i tragédiák értelmezései meglehetősen ellentmondásosak: a pszichkritikai megállapításokat keresztezik a freudi pszichoanalízisből táplálkozó észrevételek, amelyek a drámai helyzetet a pszichikumok közötti kapcsolatrendszerből, az ellentétes ráhatások között megosztott énből vezetik le. A Racine-tragédiák értelmezésében — állapítja meg a szerző — érvényesül a janzenizmus hatása is csakúgy, mint a történelmi-filozófiai szempont. A strukturalista szempontot Roland Barthes honosította meg a Racine-drámák értelmezésében. A szemiotikai kutatások térhódításával a Racine-i költői szövegekben feltárták a szövegen belüli széma-kereszteződéseket is, Racine drámaiban kimutathatók zenei motívumok is. Vagyis itt arról van szó, hogy a Racine-i költői szövegek, mint bármely nyelvi kódból álló rendszerek, nem nyelvi kódokat is tartalmazhatnak. A Racine-i költői szövegek értelmezésében általában megfigyelhető a társművészetekhez való közelítés tendenciája.

Deme László a tőle megszokott logikus okfejtéssel a magyar nyelvtan egyik sajátos kérdéséről, *A mondategységbeli sorrend alakulásának tényezőiről* szól (NyPí. 9. 1987. 234—246). A mondat, a megnyilatkozás lényegének a megállapításában fontos szempontnak tartja a funkcionális megközelítést, vagyis a megnyilatkozásban betöltött szerepét, de emellett éppoly lényeges a mondat, a megnyilatkozás *beszerkesztettsége*, vagyis a beágyazottság, amely visszahat a *megszerkesztettség* végső formájára, ami azt jelenti, hogy ez a megszerkesztettség a mondatot egy nagyobb egységbe, a szövegbe tagolja be. Deme részletekbe menően elemzi a tömbösödés kérdéseit, rámutatva arra, hogy a magyar a mondat szintje alatt általában „balra bővíti”, és ezeknek a tömböknek az egysége már nem bontható meg, a sorrendjük pedig a téma-réma kérdését érinti, vagyis a mondatbeli egységek sorrendjét (238—239).

(8) Az NyPí. 10. száma (1988.) a *kultúrák párbeszédét, az interkulturális kommunikációt* vizsgálja. Érdekesebbnél érdekesebb előadások követik egymást, ám a szövegtan kérdéskörét kevésbé érintik, éppen ezért erről a számról nem kívánok részletesebben szólni.

(9) A szövegtan szempontjából a 11. szám sem tarthat különösebb érdeklődésre számot. Noha a *közgazdaságtudomány, a terminológia és a szaknyelv* köréből színvonalas dolgozatokat olvashatunk ebben a számban (Kovács Ferenc, Fülei-Szántó Endre, Pusztai István és mások írásait), de tartalmuknál fogva nem kimondottan szövegtani, hanem általános értelemben vett nyelvészeti írások. De ezenkívül is a terminológia és a szaknyelv kérdéseiről már eddigi beszámolóinkban több előadást ismertettünk.

(10) Az NyPí. 12. számának a dolgozataiban a szerzők a *Nyelv — szöveg — fordítás* egyes jelenségeit vizsgálják, s egyszersmind ezzel a számmal tisztelegnek a 70 éves Kovács Ferenc professzor, a Nyelvi Intézet egykori igazgatója előtt. (Lásd Máté Jakab köszöntőjét.)

Első dolgozatként Bencze Ildikó szép verselemzését olvashatjuk (*Szöveg és valóság*, NyPí. 12. 1991. 3—14). Miután bevezetőjében röviden ismerteti felfogását a különböző szövegtípusokról (tudományos szöveg, művészi szöveg és a mindennapi élettel kapcsolatos szöveg) egy gyermekkori (általános iskolás kori) emlékéből felelevenített Nagy László-vers mintaszerű (szövegnyelvészeti, stilisztikai és esztétikai) elemzését nyújtja át az olvasónak.

Hell György a terminusok szerepét és helyét vizsgálja a fordításban (*Terminusok a*

fordításban, NyPí. 12. 1991. 17—30). A terminusok fordításában két tendencia érvényesülését látja: az egyik megőrzi az eredeti terminust, ha még nincs magyar megfelelője, a másik pedig lehetőleg magyarra átültetni az idegen terminust. Természetesen létezik ún. terminusértelmezés is.

Klaudy Kinga, a magyar fordításelmélet neves szakértője és művelője a fordításelmélet és a szövegnyelvészet viszonyát veszi szemügyre (*Fordításelmélet és szövegnyelvészet*, NyPí. 12. 1991. 31—49). Dolgozata első részében a fordításelmélet és a szövegnyelvészet néhány fontos szakmunkáját tekinti át, utalva arra, hogy mindkét terület felhasználhatónak tekinti — ki-ki a maga területén — a másik fél eredményeit, tehát az egymásrautaltság nem lehet kérdéses.

A szövegnyelvészeti kutatások eredményeinek felhasználására a fordítások elemzésében a szerző két elkülöníthető irányzatot lát: (1) hogyan hat a szöveg belső szerveződése a fordítás folyamatára (lásd az egykori Szovjetunióban kialakult helyzetet), (2) hogyan hatnak a különböző szövegtípusok a fordítás folyamatára (lásd a németországi felfogást). A továbbiakban a szövegek tipizálását vizsgálja, és Katharina Reiss szerint négy alaptípust különböztet meg: tartalomközpontú, formaközpontú, felhívásközpontú és audiomedialis központú szöveget.

Magyar Miklós a művészi szövegek összehasonlító vizsgálatának néhány kérdését elemzi (*Művészi szövegek egybevetése*, NyPí. 12. 1991. 51—60). A szerző főleg a strukturalista-szemiotikai módszerek lehetőségeit és korlátait vizsgálja. A strukturalista műelemzés egyrészt Saussure tanításához, másrészt pedig az orosz formalisták, Hjelmlev, Jakobson és főleg Claude Lévi-Strauss felfogásához kapcsolódik. A műközpontúság helyett, amely a strukturalizmus öröksége, a műelemzésben egyre inkább előtérbe kerül az író—olvasó kapcsolatának a vizsgálata (a mű nyitottsága). Magyar Miklós arra a következtetésre jut, hogy a strukturalista-szemiotikai műelemzés csak a társadalmi hatások vizsgálatával együtt lehet igazán eredményes, és itt a Sorbonne-on szerzett tapasztalataira hivatkozik, amit Beckett és Örkény István műveinek elemzése során szerzett.

Ódor László *Kor és szöveg* című előadásában (NyPí. 12. 1991. 61—69) azt a kérdést boncolgatja, hogy a különböző korok, művészeti és irodalmi irányzatok miként befolyásolják az ún. szövegvilágot, a stílust (klasszicizmus, romantika stb.).

Pongrácz Judit egy többféleképpen értelmezhető nyelvi (jelentéstani) jelenséget vizsgál (*Az ekvivalens szakszöveg*, NyPí. 12. 1991. 71—90). Elemzi a szakszöveg természetét (teleologikus meghatározottsága), a fordítás útján létrejött szakszöveg ekvivalenciáját, mely számszerűleg meghaladja a 17-féle változatot, a lefordított szöveg elfogadhatóságának a kritériumait, végül pedig a „társadalom érettsége és a szöveg ekvivalenciája” kapcsán annak lehetőségét taglalja, hogy bár a szakszövegeknek (a lefordított szakszövegeknek) egyértelműen kell visszaadniuk az eredetit, ennek ellenére ugyanannak a szakmunkának lehet több fordítási változata is.

Kovács Ilma a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen folyó szöveggözpontú nyelvoktatás legkülönbözőbb módszertani és didaktikai kérdéseit elemzi, a legnagyobb részletességgel (*Szöveggözpontú oktatás*, NyPí. 12. 1991. 101—138). Az előadás egy nagyon alaposan előkészített felmérés alapján készült, amelyen részt vettek a tanárok és a hallgatók egyaránt.

(11) Az NyPí. utolsó, 13. száma (1992.) voltaképpen két tudományos ülésnek az előadásait tartalmazza. *A jelentéstan és a nyelvoktatásról* szóló előadások 1990 tavaszán, *a nyelvhasználat szféráiról* szólók pedig 1991 tavaszán hangzottak el.

Bencze Ildikó a közgazdasági szaknyelv jelentésváltozásairól ír (*A szaknyelv paradoxona: jelenségváltozás*, NyPÍ. 13. 1992. 1—13), Hegedűs József pedig a fogalmi struktúrák helyét és szerepét jelöli ki az idegennyelv-oktatásban (*A fogalmi struktúrák és a nyelvtan kérdései az idegennyelv-oktatásban*, NyPÍ. 13. 1992. 15—27). Elgondolásait a beszédaktus-elméletre alapozza, arra a következtetésre jut, hogy nagyobb figyelmet kellene fordítani a fogalmi struktúrák és a grammatikai jelentés összefüggéseinek a tanulmányozására.

Horváth Katalin a stilisztika és a szemantika két jelenségének, a metonímiának és a metaforának a szerepét vizsgálja a mondatok létrejöttében, vagy úgy is fogalmazhatnánk, hogy ebben az esetben a rész és az egész viszonyáról van szó (*Metonímia, metafora. A rész—egész viszony szerepe a mondatok létrejöttében*, NyPÍ. 13. 1992. 29—37). Horváth Katalin előadását, amelyet a szakirodalomban való tájékozottság jellemez, Jakobson idézettel fejezi be: „Az egésznek és a részek közötti feszültségnek csakugyan széles skáláját foglalja magában a nyelv szerkezete, amelynek pars pro toto, és másfelől totum pro parte, a genus pro specie, valamint a species pro individuo az alapvető elvei” (36).

Károlyi Andrea német—magyar anyagon mutatja be a szemantikai függőséget a helyhatározós szintagmákban (*Kölcsönös szemantikai függőség helyhatározós szintagmákban. Német—magyar kontrasztív vizsgálatok*, NyPÍ. 13. 1992. 39—53). Grammatikai és szemantikai jelentés szempontjából is nagyon fontos kontrasztív elemzés, és megállapításai hasznosíthatók a szövegsemantikában is.

Máté Jakab gazdag hazai és nemzetközi szakirodalomra támaszkodva egy tudománytörténeti körkötet vázol fel a Saussure utáni évtizedek jelentéstani kutatásairól. (*Az utóbbi évtizedek nyelvtudománya és a szemantika*, NyPÍ. 13. 1992. 55—84.) Számba veszi az utóbbi évtizedek legfontosabb szemantikai elméleteit, a generatív nyelvészet szerepét a jelentéstani kutatások kibontakoztatásában, a különféle nyelvészeti irányzatok szemantikai felfogását, a szövegnyelvészet kialakulásával párhuzamosan a szövegsemantikai vizsgálódások mai helyzetét is bemutatja. Szerét ejti annak is, hogy szóljon a stilisztika, a szociolingvisztika, a kommunikációelmélet és a szövegnyelvészet (szövegsemantika és -szemiotika) szoros kapcsolatáról is, valamint az újabban — főleg a szövegsemantikai kutatások hatására — kialakult ún. prototípusszemantikáról, a konceptuális szemantikáról, valamint a kognitív szemantikáról.

Orosz Magdolna dolgozata (*Nyelvhasználat és szemantika*, NyPÍ. 13. 1992. 85—99) voltaképpen a szövegnyelvészet kétfajta felfogásából kiindulva (a nyelvi rendszerre irányuló szövegten és a kommunikációs irányultságú szövegnyelvészeti irányzat) azt vizsgálja, hogy az említett kétfajta irányzat közül melyik jelenti a járhatóbb utat, és arra a következtetésre jut, hogy egy „integratívabb” szövegfelfogást kell választani, mert noha az előbb említett két felfogásnak külön-külön is sok hasznosítható vonása van, de egyik sem kielégítő. Éppen ezért hozzáférhetőbbnek tartja a Petőfi-féle szemiotikai textológiát, „amely figyelembe veszi a nyelvi jel alapvető hármass meg határozottságát, és a kétdimenziós (...) nyelvi jel (signifiant — signifié) helyett a Peirce—Morris-féle jelfogalomra támaszkodik, ezáltal viszont a szöveg szintaktikai, szemantikai és pragmatikai aspektusát egyaránt figyelembe veszi (...)” (89).

Pólos László előadása a formális szemantikából ad ízelítőt az olvasónak (*Erőfeszítések a tények rehabilitálása érdekében. Irányzatok a formális szemantikában*, NyPÍ. 13. 1992. 101—131). Forrásként a Montague-féle szemantikát választja, majd

elemzi a kétdimenziós szemantikát és „lehetséges világukat”, a szituáció-szemantikát és ezeknek a legkülönbözőbb vonatkozásait, például azt, hogy „milyen általános tulajdonságai vannak a világnak, ha a természetes nyelv referenciaviszonyai olyanok, amilyenek” (119). Pólos tanulmánya nem tartozik a könnyű olvasmányok közé, megértéséhez matematikai logikai és formális szemantikai ismeretek szükségesek.

Pongrácz Judit előadásában nyelvoktatói gyakorlatából leszűrt tapasztalatait elemzi tudományos igényességgel (*Mitől nehéz a szöveg?* NyPÍ. 13. 1992. 133—147). Valóban miért és mikor nehéz egy szöveg? A szöveg akkor és azért nehéz, ha nehezen értjük meg. A szerző ennek egyik okát az okoskodásokban, tudásunk fitogtatásában, a tudálékosságunkban látja. Hogy mindezt mi idézi elő, annak legkézenfekvőbb magyarázata az, hogy a szöveggel kapcsolatba kerülő hallgatónak vagy olvasónak valószínűleg nincs meg a megfelelő szakmai kompetenciája, de előfordulhat az is, hogy magával a szöveggel vannak súlyosabb bajok.

Zsilka János előadása (*Jelentésmélelet*, NyPÍ. 13. 1992. 149—162) jelentésfelfogásának tömör kifejtése és részben továbbfejlesztése. Zsilka abból indul ki, hogy a szavak jelentései összefüggnek egymással, s ezek az összefüggések elvezetnek a mondatok jelentéseihez, s így a mondatok jelentései is összefüggnek egymással, azaz levezethetők egymásból. A levezetés következtében kialakul egy *szerves rendszer*, s ezek fölé a levezetések fölé épül egy harmadik, közvetlenül nem létező rendszer, az ún. hipotetikus vagy imaginárius rendszer. Ez utóbbi lényegét akkor ismerhetjük meg, ha megértjük a tulajdonképpeni és a metaforikus jelentések viszonyát. Ezt a viszonyt a szerző példák sokaságával bizonyítja.

A 13. szám második részének dolgozatai a nyelvhasználat szféráinak a különböző mozzanatait vizsgálják meg. Berényi Pálné *a szaknyelv objektív és szubjektív tényezőit* veszi szemügyre (NyPÍ. 13. 1992. 165—173). A kérdéskör pragmatikai vonatkozása cáfolhatatlan, az is kétségtelen, hogy amikor a szakszöveg objektív és szubjektív tényezőiről beszélünk, föltétlenül arra gondolunk, hogy nincs olyan szakszöveg, amely mentes lenne alkotójának szubjektivitásától. Az említett két tényező fölveti a referencia kérdését is, és az is igaz, hogy az aktualizált mondatnak, a megnyilatkozásnak csakúgy, mint bármely szövegnek van szubjektív töltete, sőt minden nyelvre jellemző egyfajta ún. szubjektív látásmód (l. a Sapir—Whorf-féle hipotézist).

Fodor Zója ezt az ún. országokénti és nyelvenkénti eltérést az orosz közgazdasági terminológia bemutatásával illusztrálja (*Közgazdasági terminológia és országismeret*, NyPÍ. 13. 1992. 175—191). A szerző előadásában a gazdaságpolitika változásának hatását vizsgálja a közgazdasági terminológiában (pragmatikai vonatkozások).

Fülei-Szántó Endre sziporkázóan szellemes előadásában (*Az állítványok birodalma. Gondolatok a politikai nyelvezetről*, NyPÍ. 13. 1992. 193—212) három diktatúra szövegeit, szövegfunkcióit elemzi (nemzeti szocializmus, szovjet kommunizmus és a Ceausescu-diktatúra). A normális mondattípusokat értelmezhetjük egy bizonyos műveltségi szimbólumrendszerben is, ám a fenti formációkban a politikai szövegek szerkesztettsége behaviorista ihletettségű (Fülei kifejezése). Fülei dolgozatát olvasva az embernek föltétlenül Viktor Klemperernek *A harmadik birodalom* nyelve című munkája jut eszébe.

Hegedűs József előadásában a szakszöveg jellegzetes vonásait elemzi (NyPÍ. 13. 1992. 213—229). Magától értetődően a szakszöveg legjellegzetesebb tulajdonsága a sajátos szókincs, grammatikája nem nevezhető sajátosnak, bár bizonyos jellegzetességei

vannak, mint például a szenvedő szerkezet túlsúlya, a nominális és személytelen szerkezetek stb. Persze ezek a jellegzetességek nyelvenként változnak.

Hell György a beszélt szövegeknek arról a típusáról beszél előadásában (*Beszélt szövegek a nyelvi órán*, NyPÍ. 13. 1992. 231—238), melyet legcélszerűbb az idegen nyelvi órán használni. A szövegeknek élepszerűeknek, nem mesterkéltnek kell lenniük. A szerző nyomatékosan utal arra, hogy az idegen nyelvi oktatást az anyanyelvi oktatásnak az eddiginél jobban meg kell alapoznia.

Kovács Ferenc olyan témát feszeget, mely az *idegennyelv-oktatás és a szakszövegfordítás, valamint ennek kapcsán a magyar nyelvhelyesség* köre csoportosítható (NyPÍ. 13. 1992. 239—250). Az említett három kérdéskör központi kategóriájának tekinti a *nyelvi normát*, azt a nyelvhasználati szabályrendszert, melyet a mindenkori nyelvszokás alakított ki. Rámutat arra a jól ismert tényre, hogy szaknyelvek idegenszerűségeinek egyik fontos forrása a fordításirodalom.

Máté Jakab előadásával (*A szociolingvisztika kialakulása és helye a tudományok rendszerében*, NyPÍ. 13. 1992. 251—266) mintegy keretbe foglalta azt az anyagot, amit az NyPÍ. 13. számának második része magában foglal. A szociolingvisztika kialakulásának ismertetése után a szerző bemutatja azt a témakört, amelyet a szociolingvisztika felölel, majd kijelöli a helyét a tudományok rendszerében, azaz bemutatja azokat a tudományos diszciplinákat, amelyekkel érintkezik a szociolingvisztika (nyelvészet és szociológia, szemiotika, etnográfia és lélektan, pszicholingvisztika és szociálpszichológia, *szövegnyelvészet* és *stilisztika*).

Nelde Péter Haus (Brüsszel) előadása is elsősorban szociolingvisztikai, ha úgy tesszük, pragmalingvisztikai fogantatású (*Nyelvi konfliktusok a többnyelvű Európában. Kitekintés 1993-ra*, NyPÍ. 13. 1992. 267—289). Részletesebben tárgyalja az etnikai konfliktusok mozgató rugóit, a többnyelvű országok nyelvi konfliktusait és a hivatalosan többnyelvű országok nyelvpolitikáját. A szerző figyelmét nem kerülik el az autochton és az allochton kisebbségek (bevándorlók, vendégmunkások) problémái sem, s ugyanakkor ismerteti a nyelvi konfliktusok megoldására kidolgozott koncepciók lényegét is. Kitekintésében reményét fejezi ki, hogy a többnyelvű Európának sikerül megoldania a még létező nyelvi és nemzeti konfliktusokat, sikerül 1993-ra kialakítania egy a mainál nyitottabb Európát. Bár igaza lenne!

Oláh Tibor előadása (*A nyelvpolitika meghatározása és vizsgálódásának területei*, NyPÍ. 13. 1992. 291—300) szorosan kapcsolódik Peter Hans Nelde előadásához. A nyelvpolitika voltaképpen beavatkozás a nyelv életébe, pontosabban „a nyelvre való külső, tudatos ráhatás” (293). Oláh Tibor előadásában háromszintű nyelvpolitikai modellt vázol fel, melyek közül az első szint lényege az, hogy a tulajdonképpeni politika szerepet kap a szó mindennapi értelmében. A második szint a politika célkitűzéseinek megvalósulása, vagyis a nyelvtervezés (*planification linguistique*). A harmadik szint a nyelvvalakítás, az ún. *aménajement linguistique*. Az első szintre példa a francia nyelv, a másodikra az egykori Szovjetunióban kialakult helyzet (Oláh megállapítása szerint a Szovjetunióknak nem volt hivatalos nyelve, lásd a szovjet alkotmány 40. paragrafusát), a harmadikra pedig a kreol nyelvek.

Beszámolóm végére érve azt szeretném még elmondani, hogy a szövegtan fogalmát nem csupán azért értelmeztem tágabban, hogy minél több dolgotról szólhassak, hanem ezzel az eljárással egyszersmind bizonyítani akartam a szövegtan nagyfokú integráló szerepét, azt a tudományelméleti alapelvet, hogy egy jelenség lényegét akkor

ismerhetjük meg igazán, ha összetevőit minél alaposabban feltárjuk, mert csak így válik lehetővé az analízis után a szintézis. Éppen ezért ma a szövegtannak a lexikológia, a szójelentéstan, a mondattan, a stilisztika stb. éppúgy alkotóeleme, mint a szöveggrammatika, a szemantika, szemiotika, pragmatika stb., sorolhatnám a megfelelő diszciplínákat a végtelenségig. És még egy dolgot akartam bizonyítani, nevezetesen azt, hogy a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen egy kiforrott, a korszerű nyelv- és irodalomtudomány követelményeinek mindenben megfelelő kutatói gárda működik.

Máté Jakab

Deme László (szerk.): Szónokok, előadók kézikönyve
Kossuth Kiadó, Budapest, 1974. 205 p.

A kötet nem a tradicionális retorikai művek tematikáját követi, ám azokból merítve, aktuális igényekhez igazítva, körkörösén bővülő és egymással szorosan összefüggő fejezetekben tárgyalja a megszólalás elvi és gyakorlati kérdéseit.

Deme László — a kötet szerkesztője — azon neves tudósok egyike, aki más művében is felvállalja a népszerű tudományterjesztést, a nyelvművelést. (Vö. *Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.) Ez a kötet az erősen szerteágazó téma olyan összefoglaló kézikönyve, amelyet polémiáktól terhes világunkban bárki haszonnal forgathat. Deme a bevezetőben így ír a kötet céljáról: „(...) nem kiemelkedő szónokokat akarnánk nevelni, hanem világosan, meggyőzően, formásan és igazul beszélő embereket — tömegével.” (24.) Ennek megfelelően gyakorlati példák egész sorával illusztrálva szól — a szerkezetileg hét fejezetből álló kötet — a nyilvános megszólalás elvi és gyakorlati problémáiról.

Deme bevezetőjében (9—24) a szóbeli és írásbeli megfogalmazást nemcsak mint kétféle szövegalkotási módot különíti el, hanem mint a két, egymástól eltérő érintkezési formát is vizsgálja. Hangsúlyozza, a nyilvános beszédnek nincs egységes stílusa, mert az „mindig konkrétan valahol, valamiről, valakihez hangzik el, s így minden részelemét és egész formáját a helyhez, a tárgyhoz, a közönséghez kell szabnunk.” (21.)

Duró Lajos: *A meggyőzés lélektani kérdései* (25—47). Már az arisztotelészi retorika is felhívja a figyelmet arra, hogy csak azt a szónokot fogadják az emberek a bizalmukba, aki képes a befogadók izlésének, világlátásának megfelelően érvelni, s az általános emberismereten kívül az adott közösség sajátosságait is ismeri. A meggyőzés összetett hatásrendszeréből Duró kiemeli az élőszót, a közvetlen emberi beszédet. Sorra veszi a meggyőzés technikáját, amelyen a nyilvános beszédtevékenység hatáskeltő eszközeinek, eljárás módjainak összességét érti, de óva int attól, hogy felcseréljük a célt az eszközzel. Káros az is, „(...) ha a meggyőzést kizárólag erőszakos eszközökkel, kényszerítés útján szándékozunk elérni.” (36.) A meggyőzést mint érintkezési formát mindig beszéd-szituációhoz köti, így a kommunikációs folyamatba szervesen beilleszti. „A meggyőzés hatékonysága valójában a nézetek, vélemények, magatartásmódok és viszonyulások pozitív irányú változásaiban nyilvánul meg.” (47.)

Lengyel Dénes: *Klasszikus retorika — ma élő beszéd* (48—80). A klasszikus retorika alapjait Görögországban rakták le, majd a római szónokok fejlesztették tovább —